

///// studie / article //////////////////////////////////////

DAVID MILLER
A RACIONALITA BEZ
„DOBÝCH DŮVODŮ“?
KE KRITICE MILLEROVY
INTERPRETACE KRITICKÉHO
RACIONALISMU

David Miller and Rationality
without “Good Reasons”?
Criticism of Miller’s
Interpretation of Critical
Rationalism

Abstrakt: *David Miller v pracích Critical Rationalism (1994) a Out of Error (2006) se jako jeden z mála Popperových žáků snaží nejen o vysvětlení a obhájení Popperova kritického racionalismu, ale zároveň i o jeho další rozvinutí. Millerovo znovunastolení kritického racionalismu ovšem předpokládá, že k racionálnímu jednání není třeba žádných „dobých důvodů“, ale jen argumentů. Uvedená stať se zaměřuje právě na tuto otázku existence tzv. „dobých důvodů“ ve spojení s racionalitou a racionálním rozhodováním a ukazuje, že Millerův požadavek neexistence „dobých důvodů“ je nejen příliš radikální, ale i nepřijatelný z hlediska Popperova nebo Musgraveova pojetí kritického racionalismu.*

Abstract: *David Miller in his books Critical Rationalism (1994) and Out of Error (2006), as one of the few Popper’s students, tries not only to explain and defend Popper’s critical rationalism but also to develop it further. Miller’s restatement of critical rationalism, however, assumes that no “good reason,” but only arguments are needed for rational action. This article focuses precisely on this question of the existence of the so-called “good reasons” in connection with rationality and rational decision-making and shows that Miller’s demand for the absence of “good reasons” is not only too radical but also unacceptable in terms of Popper’s or Musgrave’s concepts of critical rationalism.*

Klíčová slova: *racionalita; kritický racionalismus; falsifikacionismus; metodologie vědy*

Keywords: *rationality; critical rationalism; falsificationism; methodology of science*

VLADIMÍR HAVLÍK
 Filosofický ústav AV ČR
 Jilská 1, Praha 1, 110 00
 Katedra filosofie, ZČU Plzeň
 Univerzitní 8, Plzeň, 301 00
 email / havlik@flu.cas.cz

1. Falsifikacionismus a kritický racionalismus

Falsifikacionismus není jen metodologií vědy, která se snaží normativním způsobem stanovit metody plodného využití zkušenosti tváří v tvář Humovi a jeho problému indukce, ale také teorií racionality, tj. rozumného přístupu ke světu a rozumné činnosti (v nejširším smyslu) ve světě. Sám Popper jako tvůrce *kritického racionalismu* říká, že „[...] zde není racionálnějšího postupu, než metoda pokusu a omylu – domněnky a vyvrácení: smělého navrhování teorií; snažení se v nejlepší možné míře o prokázání, že jsou mylné; a jejich prozatímní přijetí, jestliže je naše kritické úsilí neúspěšné.“¹

David Miller v pracích *Critical Rationalism* (1994) a *Out of Error* (2006)² se jako jeden z mála Popperových žáků snaží nejen o vysvětlení a obhájení Popperova kritického racionalismu, ale zároveň i o jeho další rozvinutí. Miller následuje Poppera z hlediska racionality tohoto typu pojetím vědy jako především kritické metody hledání chyb. Podle Millera spočívá Popperova genialita v tom, že uskutečnil to, co je pro racionalitu rozhodující – tj. kriticismus – a ne snaha o zdůvodnění nebo podání důkazů.

Pro záchranu vědy jako racionálního úsilí není třeba se odvolávat na dobře testované hypotézy a na jistoty a hodnověrnost, které neposkytují. Vědecké hypotézy nejsou spolehlivé nebo hodnověrné, vyjma toho, že jsou v jistém smyslu v určitých případech pravdivé a nejsou v žádném zajímavém smyslu založeny na zkušenosti.³

Podle kritického racionalismu tak věda nemůže spočívat na dobrých a zdůvodněných předpokladech. Popperův kritický racionalismus se v Millerově interpretaci musí obejít bez nich, obzvláště proto, že jsou podle jeho názoru nedosažitelné a nepoužitelné. Jisté v rámci kritického racionalismu a falsifikacionistické metodologie platí, že žádné vědecké hypotézy nemohou být jisté a zdůvodněné a ke všem je třeba přistupovat vždy kriticky a s ambicí podrobit je přísným testům, tedy s cílem odhalit jejich nedostatky a snažit se

Studie vznikla za podpory grantového systému Západočeské univerzity v Plzni, v rámci projektu: Problematické aspekty kritického racionalismu: návrhy řešení, SGS-2015-024.

¹ Karl R. Popper, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge* (New York: Basic Books, 1962), 51.

² David Miller, *Critical Rationalism: A Restatement and Defence* (Chicago: Open Court, 1994). David Miller, *Out of Error: Further Essays on Critical Rationalism* (Aldershot, UK: Ashgate Publishing, 2006).

³ Miller, *Out of Error*, 150.

tak o jejich falsifikaci. Takový cíl je jistě zárukou určitého progresu alespoň v tom smyslu, že brání setrvalosti, dogmatickosti a rigidnímu uchovávaní dosaženého a vyzývá k překonávání takto získaných a vždy prozatímních výsledků-domněnek.

Obdobným způsobem nahlíží na význam kritičnosti v rámci Popperova systému i další stoupenci kritického racionalismu a jeho renovace, v našem prostředí např. Zuzana Parusniková, když v souvislosti s kritikou Imreho Lakatose zdůrazňuje význam *kritičnosti*, „která u Poppera představovala jednak dynamický růstový faktor ve vývoji vědění, jednak byla definujícím prvkem rozumu.“⁴ Podobně také v Millerových šlépějích obhajuje i nejistotu jako fundamentální hranici našeho poznání, když říká, že u Poppera je „nejistota nepřekročitelným horizontem vědění.“⁵

Tato na první pohled přijatelná tvrzení, reflektující zásadní odklon falsifikacionismu od jakékoli induktivní inference, jež by mohla svědčit ve prospěch nějaké hypotézy či teorie, mají však zřejmě důsledky, které již nejsou tak patrné na první pohled a které se přijímají bez výhrad již mnohem obtížněji. O obecnějších důsledcích svědčí bohatá diskuse v pracích mnoha autorů, ať již z pozic falsifikacionistů, kteří se snaží s různou měrou odhodlání udržet důsledný přístup kritického racionalismu, či naopak oponentů z řad justifikacionistů či přímo induktivistů. Jedním z méně diskutovaných důsledků, který je v této souvislosti s Millerovým znovunastolením kritického racionalismu velmi markantní, je popření existence tzv. „dobrých důvodů“ při racionálním konání.

V této stati se chci zaměřit právě na otázku existence „dobrých důvodů“ ve spojení s racionalitou a racionálním rozhodováním. Důvodem je nejen Millerův povzdech, že kromě jedné nebo dvou výjimek bylo jeho přepracování a rozvinutí kritického racionalismu ignorováno,⁶ ale i to, že se podle mého názoru, navzdory Millerovým proklamacím, odchyluje od původní podoby Popperovy racionality. Smyslem článku je tak prověřit oprávněnost Millerova přesvědčení, že jeho restaurace kritického racionalismu je plně v souladu s Popperovým kritickým racionalismem a zároveň poukázat na určitý okruh faktů, které Millerovu rehabilitující koncepci uvádějí do fundamentálních obtíží a činí kritický racionalismus této podoby prakticky i teoreticky nepřijatelným.

⁴ Zuzana Parusniková, *Rozum – kritika – otevřenost: živý odkaz filosofie K. R. Poppera* (Praha: Filosofie, 2007), 118.

⁵ Parusniková, *Rozum – kritika – otevřenost*, 194.

⁶ Miller, *Out of Error*, 113.

2. Millerův kritický racionalismus

Millerovo pojetí racionality je následující:

Jednou větou je má teze tato: racionalita se týká rozumu (*reason*), argumentu, ale ne důvodů. Ačkoliv existují věci jako dobré argumenty, a to jsou ty, které se racionalisté snaží poskytnout, neexistují žádné takové věci jako dobré důvody; tj. dostatečné nebo částečně dostatečné preferovatelné (nebo pozitivní) důvody, jež by svědčily spíše pro přijetí než odmítnutí hypotézy, nebo spíše pro její odmítnutí než přijetí, nebo pro uplatnění, či neuplatnění určitého postupu (*policy*).⁷

Podle Millera je tradiční pojetí racionálního chování, které počítá s oporou v dobrých důvodech při rozhodnutích a myšlení, naprosto mylné. Millerem rekonstruovaná pozice kritického racionalismu vyžaduje přijmout fakt, že v důsledku odmítnutí induktivní inference nezbývá nic, na co bychom se mohli odvolat a co by mohlo být zkušeností nějak zdůvodněno pro další budoucí případy.

Sám Miller v této souvislosti upozorňuje na Huma, pro něž se stala skutečnost, že nemůžeme mít žádné dobré důvody k žádným predikcím, které bychom chtěli udělat, důvodem příklonu k iracionalismu.⁸ Kritický racionalismus, a to nejen v rámci Millerovy restaurace, ale v Millerově interpretaci i původní Popperův kritický racionalismus, musí tedy vidět nějakou cestu, jak přijmout Humeovy závěry a nevykročit zároveň do iracionalistických pozic. Humeův požadavek zřící se jakýchkoli predikcí o budoucím je totiž tak radikálním a zároveň neintuitivním požadavkem, že odporuje nejen naší běžné zkušenosti, ale vzpírá se i jen čistě rozumovému přijetí. Přesto a snad právě proto považuje Miller za jedno z nejlepších využití rozumu odhalit jeho prostřednictvím podvod s racionalitou domnělých dobrých důvodů.⁹

Jak se ale vyrovnat s požadavkem, že pokud naše rozhodnutí mají být rozumná, jsou-li výsledkem rozumové činnosti, nemohou mít oporu v žádných dobrých důvodech? Naše racionální konání tak musí být, pokud má zůstat racionální, naprosto nezdůvodněné. To jsou přece jen poněkud paradoxní závěry, které nám Millerova argumentace ve prospěch kritického racionalismu nabízí. V čem může zůstat rozum racionální, když se zřekne jakýchkoli zdůvodnění? Odpověď falsifikacionistů je, že tato touha zdůvodňovat naše

⁷ Miller, *Critical Rationalism*, 51–52.

⁸ Ibid., 52.

⁹ Ibid.

vědění je mylná a že jde o fundacionalistický, případně justifikacionistický mýtus. V zásadě se zde jedná o dvě věci, o kterých falsifikacionisté Millerova typu předpokládají, že jsou vzájemně a těsně propojeny: Provizorní a hypotetický charakter našich poznatků a existence, či neexistence dobrých důvodů k našim rozhodnutím o jejich přijetí, či odmítnutí. Je však otázkou, zda je těsná propojenost hypotetičnosti vědění a dobrých důvodů nutná, nebo je naopak právě ona zdrojem obtíží, kterým kritičtí racionalisté musí čelit. Uvidíme nakonec, zda by nerespektování tohoto požadavku mohlo vést k nějaké konstruktivní a přijatelné racionalistické pozici.

Miller a mnozí další falsifikacionisté hledají, pokud jde o fundacionalistický mýtus, oporu v Popperovi, který, jak parafrázuje Miller, vždy zdůrazňoval, že „to, co nazýváme vědeckým poznáním (vědění) jednoduše není vědění ve filosofickém smyslu být zdůvodněno nebo podporováno dobrými důvody. Pokud je to vůbec vědění, pak je to domnělé vědění.“¹⁰ Takové zpochybnění vědění jako vědění je Millerovým argumentem proti snaze vidět Popperův kritický racionalismus v důsledcích jako iracionalistickou pozici. Je-li totiž vědění pojato nefundacionalisticky jen jako domnělé vědění, protože jeho fundace je nemožná, pak nelze být obviněn z iracionalismu. V tomto ohledu však Millerovu argumentaci můžeme považovat za přijatelnou a v plném souladu s Popperovým stanoviskem v *Conjectures and Refutations*, kde se Popper na několika místech odvolává vzhledem ke své metodě domněnky a vyvrácení na Xenofana, „který věděl, že naše vědění jsou dohady (*guesswork*), mínění – doxa spíše než epistémé.“¹¹ A zároveň zde také označuje snahy o zdůvodnění (justifikaci) vědění za reziduum dogmatického myšlení a říká, že „nic nemůže být zdůvodněno nebo prokázáno (mimo matematiku a logiku). Požadavek racionálních důkazů ve vědě indikuje selhání při odlišení široké oblasti racionality a úzké oblasti racionální jistoty: je to neudržitelný a nerozumný požadavek.“¹²

Proto také Miller pokračuje v obhajobě Popperova kritického racionalismu proti nařčení z iracionalismu v souvislosti s aktuální a vlivnou knihou té doby *Popper and After: Four Modern Irrationalists* (1982) od D. C. Stovea. V ní Stove označuje Poppera, Kuhna, Lakatose a Feyerabenda za moderní iracionalisty z toho jednoduchého důvodu, že zpochybňují kumulativní růst našich znalostí. Přičemž argumentem mu je prostá skutečnost, že víme nyní

¹⁰ Ibid., 53.

¹¹ Popper, *Conjectures and Refutations*, 25–26.

¹² Ibid., 51.

více než před padesáti lety a mnohem více než v 16. století.¹³ Popírat takto evidentní fakt, nebo se ho zdráhat přijmout, nemůže být přeci racionální. Stove v tom spatřuje, nehledě na dílčí rozpory mezi jednotlivými mysliteli, jejich jednoznačně iracionalistický postoj. Miller nakonec tvrdí, že ačkoliv může být nepřijatelné popírat kumulativní ráz vědění, kumulativní ráz vědění je mylný, pokud je chápán v tom smyslu, jak ho podle Millera Stove předkládá, tj. ve smyslu, že současné vědění je mnohem více založeno či zdůvodněno, než bylo vědění v 16. století.

Nesporně můžeme mít nyní mnohem více vědeckých poznatků, než jsme měli před čtyřmi sty lety, ale toto vědecké poznání není a nikdy nebude lépe ustanoveno, lépe založeno, lépe potvrzeno nebo lépe zdůvodněno dobrými důvody nebo něčím takovým podobným.¹⁴

V zásadě nechci v této souvislosti polemizovat s falsifikacionistickým tvrzením, že charakter našich poznatků je vždy hypotetický a že jde vždy o domnělé poznání, nicméně nejsem ochoten přijmout fakt, že stávajícího stavu vědeckého poznání nebylo dosaženo *dobrymi důvody*.

Vzhledem k jádru Millerovy resuscitace falsifikacionismu je to nicméně velmi kontroverzní tvrzení a je otázka, zda je možné udržet konzistentní falsifikacionistický postoj, aniž bychom upadli do léčky, kterou představují rozhodnutí na základě dobrých důvodů. Stručně řečeno existují nyní dvě možnosti v rámci falsifikacionismu: 1) souhlasit s Millerem, že mezi hypotetickým charakterem našich poznatků a neexistencí dobrých důvodů je vnitřní nepřekonatelná souvislost a že nemůžeme očekávat jakékoli zdůvodnění v rámci vědy; 2) že sice charakter našich poznatků je vždy hypotetický, ale to ještě neznamená, že bychom neměli dostatečně dobré důvody k našim vědeckým rozhodnutím. Pokusme se prokázat 2) s vědomím toho, že pro Millerovu verzi falsifikacionismu není tato možnost představitelná. Miller staví proti velice široké opozici racionalistů, kteří považují dobré důvody za předpoklad racionalismu, vědy či vědění, tvrzení, že je možné myslet a jednat racionálně bez dobrých důvodů. Tento postoj ho přivádí k několika neobvyklým závěrům, které plynou z různého pojetí smyslu vědění a rationality, ale které jsou také myšleny více méně ironicky. Říká tak vzhledem k vědění, že je „ochoten připustit [...], že věda není vědění; ale pak by zdůraznil, že věda je zajímavá (nebo její části), a vědění zajímavé

¹³ David C. Stove, *Popper and After: Four Modern Irrationalists* (Oxford: Pergamon, 1982), 3.

¹⁴ Miller, *Critical Rationalism*, 53.

není.“¹⁵ A v podobném duchu, že pokud trváme na spojení dobrých důvodů a racionality, pak „v tomto smyslu je Popper iracionalista“¹⁶ a podobně i další autoři jako Bartley (1962), Briskman (1983) a další včetně Millera samého. Ve skutečnosti však vyžaduje skutečná racionalita jediný přijatelný závěr, jímž je podle Millera „zřeknutí se dobrých důvodů jako nevyhnutelného důsledku použití rozumu.“¹⁷

3. Existují dobré důvody?

Otázkou však stále zůstává, co myslí Miller oněmi „dobrymi důvody“? Ano, otázka může vyznívat poněkud rétoricky pro stoupence kritického racionalismu, kteří nespatřují problém v tom, jak je Miller ve třetí kapitole své knihy o kritickém racionalismu zavádí. Neuvádí zde ale žádnou definici „dobrých důvodů“ a jeho výchozí striktní odmítnutí existence jakýchkoli „dobrých důvodů“ (viz citaci 8) je, jak se pokusím ukázat v dalším textu, v rozporu s mnoha Popperovými stanovisky. Jediný způsob, jak bychom mohli chápat Millerovu definici dobrých důvodů, je ve zmnince, kde se Miller obrací k Humeovi: „nemůžeme mít žádné dobré důvody pro žádnou predikci, kterou můžeme udělat; dokonce ani ne pro tak banální, jakou je predikce o zítřejším východu slunce.“¹⁸ Pokud by obsahem dobrých důvodů měla být tato epistemická situace poznávajícího aktéra, pak by žádné nejasnosti vzniknout nemohly, ale jelikož Miller vztahuje „dobré důvody“ i na jakékoli jiné „dobré“ důvody, jež by svědčily pro přijetí, nebo odmítnutí hypotézy, a dokonce i pro uplatnění, či neuplatnění určitého postupu při takovém rozhodování,¹⁹ pak se obávám, že takové pojetí dobrých důvodů je problematické a nejasné a nemůže být ani slučitelné s Popperovou koncepcí falsifikacionismu.

Nejsem přitom jistě sám, kdo si podobnou otázku klade. Např. Alan Musgrave se sugestivně ptá, zda tím Miller myslí *akt* přesvědčení nebo *obsah* přesvědčení a pokračuje, že zřejmě obojí, protože ignoruje distinkci mezi aktem a obsahem.²⁰ Snaha popřít existenci jakýchkoli „dobrých důvodů“ je přitom pro Musgravea tak nepřijatelná, že nazývá takový pokus „snahou

¹⁵ Ibid., 54.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., 55.

¹⁸ Miller, *Critical Rationalism*, 52.

¹⁹ Viz poznámka 7.

²⁰ Alan E. Musgrave, „Critical Rationalism,“ in *The Power Of Argumentation*, ed. Enrique Suárez-Iníiguez (Amsterdam: Rodopi, 2007), 190.

o kvadraturu kruhu – obhájit *rozum* (*reason*) a přitom trvat na tom, že zde nejsou žádné dobré *důvody* (*reasons*) pro cokoliv.²¹

Nechme ale prozatím tuto otázku otevřenou a pokusme se nejprve vysvětlit intuice, s jakými bychom mohli k problému *dobrych důvodů* přistupovat. Mohli bychom například říci, že „dobrymi důvody“ myslíme jakékoli fakty, které mohou podpořit nebo svědčit ve prospěch našich „racionálních“ rozhodnutí. Nezbylo by tak než buď připustit možnou roli nějakých podpůrných faktů při racionálních rozhodnutích, nebo naopak důsledně odmítnout jakoukoli podporu při racionálním rozhodování. Taková možnost vede k následujícím dvěma otázkám po roli důvodů:

1) Pokud bychom trvali na důsledném odmítnutí čehokoli, co by zohledňovalo naši volbu při rozhodování, pak by takový akt musel být nejen naprosto nahodilým a svévolným, ale byl by především ničím se neřídícím rozhodováním. Domnívám se, že je to nezpochybnitelný závěr, protože pokud důsledně odmítnu vše, co by mohlo být důvodem volby, a chci dále trvat na tom, že se nějak rozhoduji, pak to nemůže nebýt nahodilé. Taková možnost totiž primárně odmítá vše, co by mohlo rozhodnutí ovlivnit, a to tedy nejen dobré důvody, ale i špatné důvody a konečně i jakékoli argumenty, které při rozhodování koneckonců hrají roli nějakých důvodů. Tato první možnost je ale jen hypotetická a extrémní a nepředpokládám, že by mohla být Millerovi přisouzena. Zároveň by ale bylo třeba si přiznat, že v takovém případě by bylo obtížné nazývat něco takového rozhodováním. Pokud je rozhodování chápáno jako zvažování a porovnávání různých možností, pak bez takové podpory nemůže být šance tvrdit, že jde ještě o rozhodování, a tedy o racionální činnost. A přestože Miller zřejmě předpokládá, že zvažování různých možností a rozhodování je možné i bez existence dobrých důvodů, pak se znovu vynořuje otázka, co myslí oněmi „dobrymi důvody“? Jde-li o epistemicky problematickou situaci aktéra vzhledem k predikcím, pak o tom není pochyb, nicméně to ještě nemusí znamenat, že dobré důvody k rozhodování neexistují.

2) Druhou hypotetickou otázkou je, zda se nejedná pouze o terminologické nepochopení, při kterém jsou tzv. „dobré důvody“ Millerova typu jen úzkou a specifickou třídou těch důvodů, které by se chtěly odvolávat vzhledem k jejich podpůrnému charakteru na indukci či induktivní inferenci, tedy na zkušenost? Vzhledem k výše zmíněnému musí být již ale zřejmé, že Miller chápe dobré důvody šířeji. Nicméně nebude na škodu prověřit i tuto hypotetickou možnost, v níž by širší množina všech zbylých faktů,

²¹ Ibid.

které z nějakého důvodu Miller odmítá nazvat „dobrymi důvody“, zůstala v rámci našich i Millerových racionálních rozhodování tím, co má vliv na naše rozhodování, a někdo by je mohl, na rozdíl od Millera, chtít nazývat „dobrymi důvody“ k rozhodnutí. Předpokládám ale, že ani jedna z těchto dvou možných otázek nerozkrývá správně jádro daného problému, a tedy ani Millerovo chápání dobrých důvodů. Nicméně jejich uvedení umožňuje alespoň takové možnosti zmínit a odmítnout.

Kdyby totiž byly „dobré důvody“ skutečně nějakým *terminus technicus*, který se neshoduje s intuitivním významem slov *dobrý* a *důvod*, pak by musely být docela přesně zavedeny a definovány. Navíc lze předpokládat, že by nebyly v rámci stoupenců kritického racionalismu používány v jiném smyslu než v takto úzce a specificky zavedeném. Tomu však odporuje následující skutečnost, která se paradoxně týká právě garanta mnoha Millerových argumentů, na něhož se ve velké míře Miller odvolává jako na stoupence kritického (a pankritického) racionalismu, Bartleyho. Sám Bartley kupodivu užívá ve své stati z 60. let (v diskusi tzv. Postova paradoxu, který je zaměřen právě jako kritika pozice kritického racionalismu) obratu „dobré důvody“ v docela běžném smyslu slova. Bartley zde na obranu před Postovým paradoxem tvrdí: „Nicméně takový argument je jistě kritizovatelný; a je zde *dobrý důvod předpokládat*, že celý způsob argumentace může být vyvrácen a s ním i paradoxní závěry.“²²

Nepředpokládám, že by se jednalo o pouhé Bartleyho opomenutí v odvolání se na „dobré důvody“ v zápalu obhajoby, s jakou se chce bránit Postovu sémantickému paradoxu, jež má zpochybnit konzistenci pankritického racionalismu. Bartley zde říká jednoznačně, že je zde *dobrý důvod*, který by mohl Postovu argumentaci vyvrátit. Používá obratu *dobrý důvod* stejným způsobem, jako ho používám v tomto místě i já, když chci tvrdit, že existuje *dobrý důvod* si nemyslet, že „dobré důvody“ jsou jen nějakým *terminus technicus*. Pro mne je tím dobrým důvodem skutečnost, že Bartley užívá obratu *dobrý důvod* v běžném intuitivním smyslu, pro Bartleyho je dobrým důvodem nějaká možnost vyvrácení závěrů Postovy argumentace. Oba chceme, aby naše závěry byly zdůvodněné, a preferujeme ty důvody, které jsou v nějakém smyslu přesvědčivé. Pro ty zastánce kritického racionalismu, kteří předpokládají, že k našim rozhodnutím potřebujeme dobré důvody,

²² William W. Bartley, „A Refutation of the Alleged Refutation of Comprehensively Critical Rationalism,“ in *Evolutionary Epistemology, Rationality, and the Sociology of Knowledge*, ed. Gerard Radnitzky a William W. Bartley (LaSalle, IL: Open Court, 1987), 321 (zvýraznění autor).

to jistě není překvapivé. Miller, který pravděpodobně netuší, že Bartley užil ve své stati tento obrat, by to zřejmě považoval v kontextu Bartleyho pankritického racionalismu za nepodstatné.

Proč tedy Miller věnuje takovou pozornost dobrým důvodům a považuje současně připuštění jejich existence za neslučitelné s pozicí kritického (a pankritického racionalismu)? Millerova skeptická argumentace ve spojení s dobrými důvody je prezentována ve třech vzájemně nezávislých tezích, o kterých předpokládá, že jsou pravdivé.²³

- 1) [...] dobré důvody neexistují; je nemožné poskytnout dobrý důvod ve prospěch jakékoli teze nebo činnosti.
- 2) [...] i kdyby dobré důvody byly dosažitelné, neposkytly by žádný užitečný účel; byly by docela redundantní pro cokoliv smysluplného (*sensible*), co bychom chtěli udělat intelektuálně nebo prakticky.
- 3) [...] dobré důvody jsou také zbytečné v tom smyslu, že můžeme myslet a konat racionálně naprosto bez nich; racionální argumenty jsou však na druhé straně nezbytné.²⁴

Třetí tezi přisuzuje Miller Popperovi a považuje ji také za nejfundamentálnější a nejvyzývavější. Požadavek racionálního myšlení a konání bez dobrých důvodů je skutečně provokující, a protože existují (doufám oprávněné) pochybnosti nejen o Popperově přihlášení se k této tezi, ale i o její obhajitelnosti v tom smyslu, v jakém ji Miller prosazuje, pokusím se ukázat, nakolik jsou Millerovy snahy nezdůvodněné.

Pokud jde o místo, které Miller považuje za signifikantní pro přisouzení třetí teze Popperovi, tj. že dobré důvody jsou zbytečné k racionálnímu myšlení a konání, pak se jedná o diskusi z *Objective Knowledge*, kde Popper říká: „že navzdory ‚racionalitě‘ volby nejlépe testované teorie jako základu jednání, tato volba *není* ‚racionální‘ v tom smyslu, že by byla založena na *dobrych důvodech* pro očekávání, že to bude v praxi úspěšná volba: *nemohou zde být žádné dobré důvody* v tomto smyslu, a to je přesně Humeův výsledek.“²⁵

²³ Miller, *Critical Rationalism*, 55.

²⁴ Ibid.

²⁵ Karl R. Popper, *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (Oxford: Clarendon Press, 1972), 22.

4. Pragmatický problém indukce

Popperovo výše uvedené tvrzení je vzhledem k Millerově popírání existence dobrých důvodů velmi signifikantní. Miller mu věnuje velkou pozornost na několika místech nejen v knize *Critical Rationalism*, ale také ve své pozdější knize *Out of Error*. Je to problematické místo Popperovy filosofie a jako takové je notoricky známé a citované především v souvislosti s kritikou falsifikacionismu, neboť se jím mnoho kritiků snaží prokázat skrytou induktivní vazbu mezi minulým ověřením a budoucí spolehlivostí teorie. Miller takové snahy ale považuje za selhání, a to nejen u kritiků falsifikacionismu, ale i u mnoha zastánců kritického racionalismu, kteří podle jeho názoru rezignují před problémy aplikované vědy a technologie a přiznávají, že je nějaká forma induktivní inference nutná pro praktickou činnost.²⁶

Pro Millera je takový postup nepřijatelný a jedinou záchranu vidí v důsledně aplikovaném falsifikacionismu i v oblasti aplikované vědy, a to s odvoláním na Poppera, který, jak Miller zdůrazňuje v *Out of Error*, změnil později (1974) poněkud důraz v otázce pragmatického problému indukce z *nejlépe testované teorie* na *nejlepší návrh pro jednání*.²⁷ Mohlo by se tak zdát, že se v *Out of Error* odvolává Miller na Poppera v otázce argumentační strategie pragmatického problému indukce a role dobrých důvodů při racionální činnosti, avšak jak zjišťujeme ve zmíněném Popperově textu z *Replies to My Critics*, Popper se zde odvolává v této otázce právě na Millera. Říká zde vzhledem k časté kritice: „neboť tento bod zdá se nezdůvodnitelný, pokusím se ho zde představit trochu jiným způsobem, jež mi navrhl David Miller.“²⁸ To poněkud oslabuje Millerovo zaštitění se Popperem v této otázce, protože Popperovo stanovisko již bylo ovlivněno Millerovým návrhem. Jistě, Popper s Millerem zřejmě souhlasil, když odpovídal způsobem, jež mu Miller sám navrhl. Avšak chceme-li uvážít, zda je Millerova interpretace Poppera v těchto otázkách adekvátní, je to celkem pozoruhodné zjištění obzvláště pokud si uvědomíme, že Popper čelil v této otázce tvrdé kritice a jen těžko hledal strategii, jak se s ní přesvědčivě vypořádat. Nelze se tak zbavit pocitu, že Miller se v tomto případě odvolává spíše na sebe než na Poppera a přetěžuje negativně roli oněch dobrých důvodů, které Popper zmiňuje přeci jen v poněkud odlišném kontextu.

²⁶ Viz Miller, *Out of Error*, 114.

²⁷ Karl R. Popper, „Replies to My Critics,“ in *The Philosophy of Karl Popper*, ed. Paul A. Schilpp (LaSalle, IL: Open Court, 1974), 1025.

²⁸ Ibid.

Mění tedy Millerova inovace pracovat s *nejlepším návrhem* nebo *rozhodnutím* „dělat X; nedělat X; nedělat nic; atd.“²⁹ místo s *nejlépe otestovanou teorií* něco zásadního na řešení pragmatického problému indukce? Vidím zde dvě možné odpovědi: a) Ne, v zásadě se jedná jen o kosmetickou změnu, kdy je úplně irelevantní, zda budeme trvat na tom, že je racionální založit své jednání na nejlépe otestované teorii,³⁰ nebo na „nejlepším návrhu k jednání – tj. návrhu, který nejrezolutněji přežil kriticismus.“³¹ Neboť změna od teorie k návrhu k jednání (které prošly úspěšně kritickými testy, nebyly falsifikovány a lze z nich vybrat nejlepší návrh nebo teorii),³² nijak nezamezuje výhradám,³³ že tato doporučení jsou infikována induktivním očekáváním, že jednání podle nejlepšího návrhu (či nejlepší teorie) je inspirováno očekáváním nejlepšího budoucího výsledku. Proč bychom jinak měli jednat podle nejlépe otestovaných teorií či návrhů? Jestliže stupeň otestování negarantuje budoucí úspěšnost či spolehlivost (a v pravdě nemůže je garantovat), musí Popperovo i Millerovo doporučení volit nejlepší návrh nebo nejlepší teorii čelit stejným námitkám. V tomto smyslu se tak přechod od jednání podle nejúspěšnější teorie (Popper) k nejúspěšnějšímu návrhu jednání (Miller) nezdá být nějak výhodnější nebo přesvědčivější. b) Druhou možnou odpovědí je, že Millerův přechod od nejlépe otestované teorie jako možného základu racionálního jednání k nejlépe otestovanému návrhu či rozhodnutí není jen kosmetickou změnou, ale je spojeno s mnohem radikálnějším a ortodoxnějším řešením v rámci důsledného kritického racionalismu, jenž ale v konečném důsledku, poněkud paradoxně, ještě více oslabuje přesvědčivost Popperova kritického racionalismu. Pokusím se dále ukázat v jakém smyslu.

5. Dobré důvody a racionální jednání

Vyjasněme nejdříve přesněji smysl dobrých důvodů ve výše uvedené Popperově tezi,³⁴ zda skutečně poskytuje oprávněnost Millerovy argumentace o *neexistenci dobrých důvodů* pro racionální jednání. Popper evidentně nemíní

²⁹ Ibid.

³⁰ Jistě ne bezprostředně, ale zprostředkovaně přes její praktickou aplikaci například v dané technologii.

³¹ Viz Miller, *Out of Error*, 113.

³² Problém volby nejlepšího návrhu nebo nejlepší teorie nyní necháváme stranou.

³³ Diskuse kritiků inspirovaných touto možností je rozsáhlá a je mimo rámec tohoto článku. S nejvážnějšími námitkami tohoto typu se Miller snaží vyrovnat v kapitole 5 knihy *Out of Error*.

³⁴ Popper, *Objective Knowledge*, 22.

neexistenci dobrých důvodů vůbec, ale zmiňuje jejich neexistenci v určitém speciálním smyslu, v němž by dobré důvody byly zárukou úspěšnosti jednání vycházejícího z dané zvolené teorie. Tento smysl je zřejmý a plně přijatelný a jak poznamenává Popper, je také v souladu se všemi důsledky Humeovy analýzy. Proti tomu nelze nic namítat. Nemyslí tedy Miller dobrými důvody pouze tento speciální smysl dobrých důvodů, v kterém by poskytovaly jistotu a zdůvodňovaly pravdivost teorie? Nikoliv. Miller se snaží eliminovat roli dobrých důvodů absolutním způsobem. Nejen, že neexistují důvody pro přijetí teorie, ale neexistují ani důvody pro její odmítnutí, a dokonce ani pro nějaký postup.

V zásadě ale na tom není nic překvapivého, pokud přijmeme předpoklad, že svět se může v každém dalším budoucím okamžiku radikálně a chaoticky změnit, protože pro zachování jeho řádu či uspořádanosti nemáme žádné zdůvodnění. Uniformitu přírody nelze dokázat. Pokud ovšem nepřipustíme, že předpoklad jejího uniformního chování je *racionálním* předpokladem, pak se otázka racionálního jednání stává filosoficky nezajímavá a triviální, neboť nemůžeme o světě predikovat naprosto nic smysluplného a otázka racionálního jednání v takovém světě ztrácí smysl. Zdá se, že Miller přehnaně zdůrazňuje právě tento aspekt, aniž by zároveň zdůraznil i druhou stránku věci, totiž to, že i přes nejistotu, kterou *dobré důvody* jistě nemohou eliminovat, mohou to být stále okolnosti, které si z hlediska rozhodování zaslouhují být označeny slovy *dobrý* a *důvod*, protože jsou v dané chvíli důvodem našeho myšlení či zvoleného jednání v dané situaci. To neznamená, že takto pojaté „dobré důvody“ by měly být chápány v justifikacionistickém smyslu, tj. jako důvody, které by přinášely jistotu úspěšnosti našim jednáním, ale jen tak, že jsou dobrými předpoklady pro úspěšnost daného jednání, které je v rámci našeho posouzení a rozhodnutí v dané chvíli nejlepším prostředkem pro dosažení našich záměrů či cílů. Mezi spojením důvodů k jednání a jednáním bychom neměli hledat nic tajuplného. Uvědomuji-li si, jaké možnosti jednat v dané situaci mám k dispozici, a představuji-li si důsledky takových jednání, pak mohu posoudit i důvody, které mám k těmto možným jednáním a rozhodnout se na základě posouzení těchto důvodů k takovému jednání, jež v dané situaci posuzuji jako rozumné. Jinými slovy, existují lepší a horší možnosti, jak se rozhodnout a jednat, a pokud mám k danému rozhodnutí nějaký důvod, pak mi připadá iracionální tvrdit, že takový důvod neexistuje. I když existence takového důvodu v žádném případě nedává záruku úspěšnosti takového jednání. Jinými slovy: nemohu mít více, než mít mohu, ale jako racionální aktér zároveň nemohu nepřihlídnout k tomu, co mám. Nemohu tedy například předpokládat něco o budoucnosti a zároveň

nebrat v úvahu minulou zkušenost. To je z hlediska evolučního založení našeho myšlení nesmyslný požadavek. Co bych však měl jako racionální aktér předpokládat, je skutečnost, že minulá zkušenost mi nedává žádné záruky úspěšnosti pro budoucí predikce.

Proč bychom tedy například neměli za jeden z těchto možných *dobrých důvodů* považovat právě volbu nejlépe otestovaných teorií jako základu našeho jednání? Domnívám se, že sám Popper se neobával tyto skutečnosti označit za dobré důvody k racionálnímu jednání, pokud nebyly chápány jako záruka úspěšnosti, ale jen jako nejracionálnější volba, protože nic lepšího nemáme nyní k dispozici. Popper v rámci diskuse pragmatického problému indukce klade otázku po tom, zda existuje *racionální volba*? Jeho odpověď na otázku Pr_1 („Na kterou teorii se můžeme spolehnout pro praktické jednání z racionálního hlediska?“) je negativní. *Spolehnout* se nelze na žádnou teorii, protože nelze prokázat, že nějaká teorie je pravdivá. Ovšem odpověď na otázku Pr_2 („Kterou teorii bychom měli preferovat pro praktické jednání z racionálního hlediska?“) je pozitivní. Měli bychom preferovat jako základ jednání tu nejlépe otestovanou teorii. Popper to dále komentuje následovně:

[...] neexistuje absolutní spolehlivost; ale pokud *musíme* volit, je racionální zvolit nejlépe otestovanou teorii. To bude ‚racionální‘ v nejobvyklejším smyslu slova, jaký znám: nejlépe otestovaná teorie je ta, která ve světle naší *kritické diskuse* se zdá být zatím nejlepší, a neznám nic racionálnějšího než způsobitou kritickou diskusi.³⁵

Není to snad dostatečně *dobrý důvod* pro racionální jednání? Nepochybně ano a možnost, že by Miller chtěl upřít této skutečnosti status *dobrého důvodu* a tvrdit například, že je to pouze *dobrý argument*, by nebyla sama dobrým argumentem. Argument sice má přesvědčující sílu, ale ve chvíli, kdy se stává základem jednání, přestává být jen argumentem a má koneckonců zdůvodňující povahu. Je důvodem (dobrým, či špatným) mého jednání či myšlení. A právě výsledek kritické diskuse, tj. nejlépe otestovaná teorie, je dobrým důvodem pro jednání ve chvíli, kdy nezbyvá než volit. Domnívám se, že v této chvíli postačuje vysvětlení, proč je Millerova představa racionálního jednání bez dobrých důvodů tak nepřijatelná a proč se podle mého názoru neshoduje ani s Popperovým pojetím racionality. Předpokládám ale zároveň, že z racionality volby nejlépe testované teorie jako výsledku kritické diskuse lze usuzovat ještě mnohem více. Než se vrátím k této otázce,

³⁵ Ibid.

podívejme se ještě na další místa u Poppera, která mohou podpořit můj nesouhlas s Millerovou interpretací racionality bez dobrých důvodů.

Popper v jiném kontextu uvádí jako příklad následující metodologické pravidlo: „Jakmile byla hypotéza navržena a testována a osvědčila se (ang. *mettle*, v něm. orig. *bewähren*), nesmí být zavržena bez ‚dobrého důvodu‘. ‚Dobrý důvod‘ může být například: nahrazení hypotézy jinou, která je lépe testovatelná; nebo falsifikací jednoho z důsledků hypotézy.“³⁶ Popper zde tedy evidentně předpokládá, že nejen mohou existovat, ale dokonce, že musí existovat alespoň jeden *dobrý důvod* k tomu, aby hypotéza byla nahrazena nebo falsifikována. To je v přímém rozporu s Millerovým přesvědčením o tom, že dobré důvody nemohou hrát žádnou roli nejen při přijetí, ale ani při odmítnutí hypotézy. Miller tvrdí jednoznačně, že neexistují žádné důvody, „jež by svědčily spíše pro přijetí než odmítnutí hypotézy, nebo spíše pro její odmítnutí než přijetí, nebo pro uplatnění, či neuplatnění určitého postupu (*policy*).“³⁷

Podobně také Popper v *Conjectures and Refutations* tvrdí v souvislosti s diskusí objektivních a subjektivních koncepcí pravdy: „[...] teorie může být pravdivá, přestože ji nikdo nevěří a přestože nemáme žádné *důvody* pro její přijetí nebo pro přesvědčení, že je pravdivá; a jiná teorie může být mylná (nepravdivá), ačkoli máme poměrně *dobré důvody* pro její přijetí.“³⁸ Ani zde se Popper explicitně nevzdává pojmu *dobré důvody*, ať již může být jejich role jakkoli nejednoznačná. V každém případě hovoří Popper o dobrých důvodech pro přijetí, či nepřijetí teorie, tedy o něčem, co Miller explicitně popírá. Tvrdit v této chvíli, že Popper použil termínu „dobré důvody“ pro přijetí, či odmítnutí teorie v jiném *smyslu* než Miller, by muselo vést k rezignaci na jakékoli porozumění a jakoukoliv možnost porovnat nějaká tvrzení. Tvrdí-li tedy Popper, že můžeme mít poměrně dobré důvody pro přijetí, či odmítnutí teorie, a Miller takovou existenci důvodů odmítá, pak oba mluví o téže věci. V uvedené Popperově citaci se zdá být jednoznačné, že Popper rozlišuje mezi *přijetím* a *pravdivostí* hypotézy. S tím lze v rámci falsifikacionismu plně souhlasit. Miller však nepožaduje jen to, že neexistují dobré důvody pro *pravdivost* hypotézy, ale tvrdí, že neexistují ani dobré důvody k jejímu *přijetí*, a dokonce ani dobré důvody k jejímu *odmítnutí*. Jinými slovy, (pře)důslednost s jakou Miller požaduje zřeknutí se dobrých důvodů je zbytečná a iracionální, protože existence *dobrých důvodů*, které nás vedou

³⁶ Karl R. Popper, *Logika vědeckého bádání* (Praha: Oikoymenh, 1997), 34 (zvýraznění autor).

³⁷ Miller, *Critical Rationalism*, 51–52.

³⁸ Popper, *Conjectures and Refutations*, 225 (zvýraznění autor).

k určitému jednání, ještě nemusí znamenat, že se zpronevěřujeme principům falsifikacionismu a kritickému racionalismu jako takovému. Skutečnost, že v dané době existují *dobré důvody* k přijetí hypotézy, tj. naše nejlepší snaha o falsifikaci hypotézy nebyla zatím úspěšná, ještě neznamená, že existence tohoto typu dobrých důvodů vypovídá něco o možné pravdivosti hypotézy samé. Zároveň je však plně v souladu s kritickým racionalismem zvolit nejlépe otestované a přijaté teorie pro naše racionální rozhodování a racionální činnost.

Jistě, kritičtí racionalisté Millerova typu nebudou nikdy souhlasit s touto možností oddělit roli dobrých důvodů pro *přijetí* a pro *pravdivost* hypotézy a mohou tvrdit, že důsledný kritický racionalismus nemůže připustit žádnou roli dobrých důvodů, aby se nezpronevěřil induktivismu. To je však jedním z cílů stati, pokusit se ukázat, nakolik je Millerova restaurace kritického racionalismu v souladu s Popperovým kritickým racionalismem. Domnívám se, ve shodě s autory jako je např. Alan Musgrave, že se jejich koncepce v konečných důsledcích podstatně liší a že Millerova verze racionalismu nás přivádí k iracionalismu. Než se dostaneme podrobněji k těmto závěrům, věnujme pozornost ještě možné námitce, že se Popperovy názory v průběhu let podstatně měnily, což by samozřejmě mohlo ohrozit některé ze mnou uvedených argumentů.

Zůstává tak například faktem, že v *Conjectures and Refutations* (CR), tedy zhruba deset let před *Objective Knowledge* (OK), připouštěl Popper dokonce, že se můžeme pro praktické účely *spolehnout* na dobře otestované teorie. Viděli jsme, že v *Objective Knowledge* odpovídá na tuto možnost jednoznačně záporně, tj. že se nemůžeme spolehnout na žádnou teorii. Zatímco zde tvrdí, že „[n]ení zde ani nic iracionálního při spoolehnutí se pro praktické účely na dobře otestované teorie, *neboť nám není více racionální způsob jednání dostupný*.“³⁹ Rozumím tomuto evidentnímu rozporu tak, že Popper původně (v CR) myslel „spolehnutím se“ pouze naše odevzdání se té nejracionalnější volbě bez garantovaného výsledku, neboť nic jiného a lepšího není k dispozici, zatímco později (v OK) má „spolehnout se“ již význam jistoty. Souhlasím proto s interpretací, že se nejednalo pouze o Popperovu nedůslednost, ale spíše o uvědomění si, že jde v konečném důsledku o jistý ústupek induktivismu, a proto ho v OK definitivně odmítnul. Opakuji ale, že tím Popper neodmítnul roli dobrých důvodů pro přijetí, či odmítnutí teorie, ale pouze spolehlivost dobře otestovaných teorií ve smyslu jejich pravdivosti. Nežrekl se tím ale také přesvědčení, že bychom měli jednat v souladu s dobře

³⁹ Ibid., 51 (zvýraznění autor).

otestovanými teoriemi, protože jsou tím nejracionálnějším základem našeho praktického jednání.⁴⁰ Chci tím opět zdůraznit, že to jsou právě docela *dobré důvody* pro racionální myšlení a konání, o kterých sám Popper v různých fázích myšlenkového vývoje nepochybně uvažoval. Zda je nakonec definitivně odmítl, uvidíme v další části, kde se pokusím ukázat, jakou roli má hrát empirická zkušenost se světem v kritickém racionalismu a zda by její role mohla být označena pouze za argument a nikoliv důvod.

Mohl by tedy v této souvislosti Miller tvrdit, že v takové sadě stávajícího vědění (tj. toho, co zatím nebylo falsifikováno), se nenachází nic zkušenostního, žádná empirická zkušenost se světem, a to ani v onom falsifikačním smyslu? Chtěl by tak naznačit, že v této, pro praktické účely rozhodující sumě zkušenosti, nejsou žádné *dobré důvody*, ale jen *argumenty*?

6. Dobré důvody nebo dobré argumenty?

Nezbytnost racionálních argumentů pro racionalitu zmiňuje Miller ve druhé části třetí teze o dobrých důvodech (viz výše). V tom se zajisté neodchyluje od Popperova kritického racionalismu, ale vytváří zdání, že pro racionální konání a úsudek není třeba ničeho jiného. Přitom Popperovi nelze takovou pozici přisoudit bez pochybností, protože Popper zdůrazňuje pravý opak: „Kritický postoj, tradice svobodné diskuse teorií s cílem objevit jejich slabá místa tak, aby mohla být zlepšena, je postoj rozumnosti, racionality. *Vede to k dalekosáhlému užití obojího: verbálního argumentu a pozorování, avšak pozorování v zájmu argumentu.*“⁴¹ Zde se evidentně ukazuje, že Popper v souladu s požadavky empirické vědy předpokládá, že teorie, které mají být formulovány tak, aby byly schopné se dostat do rozporu se zkušeností, mohou mít prostřednictvím zkušenosti vliv na naši racionalitu a racionální chování. Jistě ne tím, že nám zdůvodní prostřednictvím dobrých důvodů ty teorie, které jsou pravdivé a na nichž máme svou racionalitu založit, ale naopak tím, že díky přísným empirickým testům a případné falsifikaci těch, které pravdivé nejsou, umožní přijetí toho, co v sobě nese otisk takového úsilí a kromě čehož není nic jiného dostupné, a tedy ani racionálnější. Co jiného by mohl mít Popper na mysli při srovnávání jednoduchých pokusů a omylů v přírodě a mnohem sofistikovanější metody vědy, tj. domněnky a vyvrácení, když zdůrazňuje právě její konstruktivní prvek. „[...] chyby, které se vědci vědomě a obezřetně pokoušejí odkrýt, aby odmítli své teorie

⁴⁰ Viz Popperova citace z *Objective Knowledge* v poznámce 34.

⁴¹ Popper, *Conjectures and Refutations*, 50–51 (zvýraznění autor).

hledanými argumenty, včetně odvolání se na ty nejzávažnější experimentální testy, které jejich teorie a jejich důmyslnost umožňuje vytvářet.⁴² Právě vzhledem k tomuto konstruktivnímu prvku sofistikované vědecké metody pokus-omyl se nemůže jednat pouze o systém argumentů, jejichž struktura by nebyla vzájemně provázána empirickými testy a zkušeností (i když v negativním smyslu). Vzhledem k tomu a k Popperově obecné snaze o zachování empirické vědy pokládám takovou možnost za absurdní.

Presvědčivý důkaz lze nalézt v samém Popperovu řešení Humeova logického problému indukce. Popper zde na rozdíl od Millera používá termínu „empirické důvody“ k tomu, aby odpověděl ve shodě s Humem, že nelze pravdivost teorie zdůvodnit *empirickými důvody*.⁴³ Bezprostředně však na modifikovanou otázku (tzv. L_2), zda může být někdy pravdivost nebo nepravdivost teorie zdůvodněna „empirickými důvody“ odpovídá: „Ano, předpoklad o pravdivosti testovacích tvrzení nám někdy umožňuje zdůvodnit tvrzení, že vysvětlující univerzální teorie je nepravdivá.“⁴⁴ To je známé Popperovo řešení logického problému indukce a z jeho formulace nijak nevyplývá neexistence dobrých důvodů. Naopak, Popper se domnívá, že je možné zdůvodnit naše vědění alespoň v nějakém smyslu. Empirické důvody nám dávají šanci v některých případech zdůvodnit nepravdivost teorie. Fakt, že Popper neopustil svá přesvědčení ani v pozdních textech, mě opravňuje k výše uvedeným závěrům. Existuje-li ale přesvědčení,⁴⁵ že Popper mnohé ze svých původních požadavků odmítnul a v *Realism and the Aim of Science* již tvrdí, že dobré důvody neexistují ani pro nepravdivost teorie ani pro preferenci jedné teorie před druhou, lze poměrně jednoduše ukázat, že tyto požadavky Popper vůbec neodmítnul a že jsou to právě ony, které zakládají zmiňovaný rozdíl mezi Popperovou a Millerovou racionalitou.

Soustředím se nyní pouze na nejdůležitější části Popperova stanoviska z *Realism and the Aim of Science*. Jistou inovaci zde lze nalézt v rozlišení mezi termíny „pozitivní a kritické důvody“, které Popper zavádí, aby odlišil pozitivní důvody, které by mohly vést ke „zdůvodnění teorie, nebo jinými slovy, ke zdůvodnění přesvědčení o její pravdě“⁴⁶ a kritickými důvody, „které ačkoliv nikdy nemohou teorii zdůvodnit, mohou být použity pro obhajovu (ale ne ke zdůvodnění) naší preference pro ni: to znamená, pro naše rozhod-

⁴² Ibid., 52.

⁴³ Popper, *Objective Knowledge*, 7.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Reakce na názor anonymního oponenta tohoto článku.

⁴⁶ Karl R. Popper, *Realism and the Aim of Science. From the Postscript to the Logic of Scientific Discovery*, ed. W. W. Bartley III (London: Routledge, 2000), 20.

nutí použít tuto teorii spíše než jinou nebo kteroukoliv z ostatních dosud navržených teorií.⁴⁷ Popper zde tedy nepochybně neodmítá svá předchozí přesvědčení o tom, že je možné preferovat teorii na základě (samozřejmě jen hypotetického) předpokladu o její blízkosti k pravdě a označuje přímo ty důvody (tj. *kritické důvody*), jež naše rozhodnutí umožňují. Odlišuje zde tak mezi smyslem zdůvodnění (justifikace) teorie (ve smyslu její pravdivosti) a smyslem „zdůvodnění“ vzhledem k aktuálně danému stavu kritické diskuse. Říká zde: „Není to justifikace ve zde kritizovaném smyslu. Naše preference jsou ‚justifikovány‘ pouze vzhledem k přítomnému stavu naší diskuse.“⁴⁸

Podle mého názoru tato stanoviska jednoznačně ukazují, že se Popper brání nařčení ze zpronevěření se induktivismu, ale zároveň předpokládá, že kritická diskuse je rozhodující pro obhájení našich (racionálních) rozhodnutí pro preferenci teorie nebo návrhu k jednání. Jsou zde tedy (kritické) důvody, které nás vedou k rozhodnutím, a v tomto smyslu důvody, které obhajují naše rozhodnutí, jsou dobrými důvody.

To je však v zásadním rozporu s Millerovou představou, že neexistují naprosto žádné dobré důvody a nijak se nemohou podílet ani na potvrzení, ani na odmítnutí teorie.⁴⁹ Millerova snaha odmítnout absolutně jakékoli dobré důvody, případně i jejich roli při zdůvodňování vědění, není tedy slučitelná nejen s původními požadavky Popperova kritického racionalismu, ale ani s jeho pozdější korigovanou formou. V čem konkrétně se Millerovo a Popperovo pojetí kritického racionalismu odlišuje, se pokusím ukázat v následující části.

7. Logika a východiska racionálního jednání

Zbývá konečně poukázat na to, proč by výše diskutovaný přechod od nejlépe testované teorie jako základu racionálního jednání k nejlépe otestovanému návrhu či rozhodnutí měl být pro Popperův racionalismus mnohem škodlivější. Jestliže Popper trval na tom, že odvolání se na nejvíce otestovanou teorii ve chvíli, kdy musíme volit, je tím nejiracionálnějším, co můžeme udělat, protože pro naši volbu nezbyvá nic racionálnějšího, pak sice musel čelit různě formulovaným obviněním z uplatnění určité formy induktivní inference i v rámci falsifikacionistické strategie, avšak takové řešení bylo

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Viz diskutovaná Millerova teze, citovaná výše na s. 66.

pragmaticky přijatelné a nevzdalovalo se příliš skutečnosti. Popper svá původní doporučení ohledně teorií reformuluje na základě Millerova návrhu následovně:

Doufáme, že takový návrh může být racionálně kritizován; a pokud jsme racionální agenti, budeme požadovat, aby přežil, pokud je to možné, nejkritičtější testování, jaké můžeme dát dohromady. *Ale takový kriticismus bude svobodně využívat nejlépe otestované vědecké teorie, jež máme k dispozici.* V důsledku tedy každý návrh, který ignoruje tyto teorie (jež jsou relevantní [...]), se zhroutí v důsledku kritiky. Pokud by nějaký návrh měl zůstat, bude racionální ho přijmout.⁵⁰

I zde Popper pracuje se svým racionálním předpokladem výsledku kritické diskuse, který ovlivňuje naše rozhodnutí a preference. Faktem zůstává, že přestože byl Popper přímo inspirován Millerovým návrhem, nemůže být Miller s výslednou verzí racionality přijetí návrhu k jednání, který přežil nejkritičtější testování, spokojen. To podle mého názoru také zakládá fundamentální rozdíl v Popperově a Millerově koncepci kritického racionalismu. Miller na tuto diferenci poukazuje v obou zmiňovaných knihách.⁵¹ Např. v *Out of Error*, kde se snaží ochránit Poppera z jednoho z mnohých nařčení,⁵² že jde jen o hru se slovy „pozitivní a kritické důvody“, jež má zakrýt skryté odvolání se na princip indukce. Při té příležitosti dospívá k závěru, že „není těžké podat deduktivní rámec tomu, o co jde, ačkoliv připouští, že to není plně podporováno Popperovým textem.“⁵³ Jeho stanovisko je, že Popperova preference teorie či návrhu k jednání, které přežily nejkritičtější testování, i když je jen hypotetickou preferencí, „není logickým důsledkem empirického záznamu, protože překračuje souhrn stavu diskuse.“⁵⁴ Podle Millera totiž logickým výsledkem empirického kritického testování mezi teoriemi T1 a T2, z nichž T1 byla vyvrácena a T2 nebyla vyvrácena, není „že T2 by měla být preferována vzhledem k T1, ale že T1 by neměla být preferována vzhledem k T2.“⁵⁵ Obdobně zde také reaguje na svůj původní návrh praktického jednání: „*Preferuj praktický návrh, který nejlépe přežil kritickou diskusi*, což je mnohem transparentnější a mnohem zřejmější zdravé

⁵⁰ Popper, „Replies to My Critics“, 1025.

⁵¹ Děkuji recenzentům stati za upozornění na toto důležité Millerovo stanovisko.

⁵² Viz *Out of Error*, 126–27.

⁵³ Ibid., 127.

⁵⁴ Ibid. Zde se Miller odvolává na své dřívější tvrzení z *Critical Rationalism* (1994, kapitola 6, odstavec 2).

⁵⁵ Ibid.

doporučení, než *jednej na základě nejlépe otestované teorie*, což není často vůbec reálné doporučení,⁵⁶ s tím, že preferovat návrh, který nejlépe obstál v kritické diskusi, je defektní. Správné doporučení je pouze negativní: „*Zdrž se jakéhokoliv praktického návrhu, který nepřežil kritické testy tak dobře jako ostatní.*“⁵⁷

Miller má pravdu, že pro tyto závěry není třeba žádného zdůvodnění, protože to vyplývá z empirické evidence. Je evidentní, že v tom nelze s Millerem nesouhlasit a je třeba přiznat, že v důsledně deduktivním rámci nám logika nemůže poskytnout nic více. Je to ortodoxní deduktivně-falsifikační pozice, která se nezpronevřuje žádné induktivní léčce. Miller je v tomto skutečně důsledným kritickým racionalistou. Na druhé straně je ale stejně tak evidentní, že se v tomto ohledu od Poppera, přestože se snaží vzbudit zdání, že se Popper v této otázce pouze nešťastně vyjadřuje. Domnívám se naopak, že Popper nikdy Millerovu formu kritického racionalismu nepřijal a vždy byl přesvědčen, že ohodnocení hypotéz v přísných testech sice nevypovídá nic o pravdivosti těch, které testy prošly a nebyly vyvráceny, ale dává nám to určitý typ informace (jistý výsledek stavu kritické diskuse, tj. kritické důvody, jak to nakonec Popper nazývá) pro to, jaké teorie preferovat před druhými.

Mohlo by se nyní zdát, že Millerova verze racionality vlastně říká něco velice podobného, jen prostě důsledněji. To ale není pravda. Budeme-li trvat s Millerem na důsledném uplatnění logiky, pak můžeme s jistotou dospět pouze k negativně vymezené množině všech vyvrácených teorií, aniž bychom mohli říci něco více o zbylé množině teorií nevyvrácených. Neznamená to, že bychom podle Millera nemohli vyjít za hranice doporučení logiky, neboť jak on sám zmiňuje, logika povoluje to, co nezakazuje.⁵⁸ Jak ale racionální může být doporučení k tomu, co nedělat, s vědomým ignorováním toho, co zbývá? Je sice pravda, že v jistých chvílích Miller nějak předpokládá ohled k nejlépe otestovaným teoriím či návrhům, ale pak není vůbec jasné, jak takový ohled může být konzistentní s jeho radikálními závěry založenými na logice.

Pokud bych například zformuloval doporučení „*jednejte na základě nejméně otestovaných teorií či návrhů k jednání, které dosud nebyly vyvráceny*“, pak by takové doporučení muselo být v souladu s Millerovou koncepcí racionality a Millerova odpověď by i v tomto případě musela být:

⁵⁶ Ibid., 124

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

„Proč ne?“⁵⁹ Miller totiž tvrdí, že to je jediná odpověď, jakou může kritický racionalista podat na otázku: „Proč si myslíte, že H je pravdivá?“ nebo „Proč si myslíte, že jednání J má být provedeno?“⁶⁰ Logika nám neříká, že bychom neměli takové doporučení preferovat, a to, co logika nezakazuje, je povoleno. A důsledně kritický racionalista Millerova typu ani odpovědět jinak nemůže.

Domnívám se však, že to v žádném případě není odpověď, se kterou by byl spokojen Popper. Pro Poppera zde racionální jednání není jen slepým krokem, který je ochráněn pouze od již vyvrácených možností, nýbrž je to krok, který chce těžit ze stavu kritické diskuse empirické zkušenosti v dané chvíli. A to je rozhodně více, než umožňuje logika, i když je to jen hypotetické. Tedy v prostoru rozvažování, kde jsou již pro Millera všechny možnosti stejně přijatelné a více neodůvodnitelné, se Popper snaží nalézt nějaké napojení na aktuální stav kritické diskuse, a podat tak nějaké důvody pro volbu či preferenci dané teorie či návrhu k jednání. V tom vidím zásadní rozdíl v jejich pojetí racionality.

Je však třeba přiznat, že Miller byl k zaujetí takto radikálního stanoviska doveden snahou ochránit Popperovy úvahy o volbě teorie či její preferenci. Výše jsme viděli, jak přiznává, že v tomto Popper poněkud nadhodnotil závěry, které poskytuje logika. Tím však ale vystavil sám sebe jisté nekonzistenci, protože na mnoha jiných místech se hlásí k tomu samému, co bylo dle jeho názoru nadhodnoceno. Například v parafrázi Popperovy teze o racionálním jednání říká:

Popper správně nenabízí žádnou přímou odpověď na justifikacionistickou otázku, proč bychom měli jednat tímto způsobem. Maximálně může být řečeno, že zde nejsou žádné důvody předpokládat, že neodmítnutá teorie je nepravdivá. Domníváme se, že hypotéza, která nejúspěšněji přežila kritickou diskusi, je naším nejlepším zdrojem pravdivých informací o světě, a když si přejeme jednat vhodným způsobem, není praktické ignorovat tyto informace nebo, ještě hůře, jednat, jako by nebyly pravdivé.⁶¹

Miller správně poukazuje na to, že ani tato odpověď se nezbavuje možné justifikacionistické kritiky a jmenuje v této souvislosti především Lakatsovu známou námitku, že falsifikacionismus tohoto typu potřebuje indukativní vazbu mezi metodologickými pravidly a pravdou či blízkostí k pravdě

⁵⁹ Miller, *Critical Rationalism*, 71.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid., 39.

(*verisimilitude*).⁶² Millerova odpověď Lakatosovi je však velice strohá: „[...] vazba mezi falsifikacionismem a pravdou je neinuktivní: hypotéza, která je v rozporu s pravdivým testovacím tvrzením je mylná, zatímco ta, která není, může být vzhledem ke všemu, co víme, pravdivá.“⁶³ V tom s Millerem musíme souhlasit. Takový postoj jistě nemůže být z induktivismu obviněn. To, co postrádáme, ovšem je, jak může Miller konzistentně tvrdit, že doporučení mohou být pouze negativní a zároveň předpokládat, že není rozumné nepřihlídnout k nejotestovanějším návrhům nebo teoriím. Zamtlčuje tak vysvětlení, jak můžeme těžit z takového propojení, aniž bychom induktivně vyvozovali metodologické pravidlo, jedné podle neodmítnutých a nejlépe testovaných teorií. A právě proto, že si Miller na jedné straně uvědomuje nebezpečí tohoto stínu induktivismu, odmítá takovou vazbu a stává se mnohem rigoróznějším než Popper. Nemůže potom ale žádným způsobem trvat na svém dřívějším tvrzení o kritickém racionalismu, v němž propojuje teorie, jež nejúspěšněji přežily kritickou diskusi, s naším nejlepším zdrojem pravdivých informací o světě.⁶⁴

V závěru je třeba poznamenat, že k takto radikálním závěrům nedospěli všichni kritičtí racionalisté, a lze předpokládat na základě výše uvedených důkazů, že takovou pozici nezastával ani sám Popper. V tom se podle mého názoru Millerova restaurace kritického racionalismu výrazně odchyloje od Popperova kritického racionalismu. Musgrave dokonce tvrdí, že „kritický racionalismus, tak jak mu Miller rozumí (a tak jak mu rozumí Popper, pokud ho Miller interpretuje správně), je v celku přestrojeným iracionalismem“,⁶⁵ případně že jeho „výsledkem je iracionalismus, nehledě na racionalistickou rétoriku.“⁶⁶ Domnívám se, že Musgrave má v tomto ohledu pravdu, i když on sám nechává otázku Popperova možného souhlasu s Millerem otevřenou. V jednom místě například opatrně naznačuje, že bychom neměli Millerovi věřit všechna jeho odvolávání se na Poppera, když říká, že „pokud je mi známo, Popper nyní odmítnul Millerovu interpretaci jeho (Popperova) ‚kritického racionalismu‘.“⁶⁷ Musgrave přitom sám nikde neříká, že by mu Popperův kritický racionalismus nebyl blízký, nebo že

⁶² Ibid., 45.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid., 39.

⁶⁵ Musgrave, „Critical Rationalism,“ 190–91.

⁶⁶ Ibid., 193.

⁶⁷ Alan E. Musgrave, „Saving Science from Scepticism,“ in *Freedom and Rationality: Essays in Honor of John Watkins From his Colleagues and Friends*, ed. F. D'Agostino, I. C. Jarvie (Dordrecht: Springer, 1989), 310.

by byl dokonce iracionální. Poznamenává ovšem, že měl vždy pocit, že „je jediný, kdo rozumí Popperovi, včetně Poppera samého.“⁶⁸ Jeho pojetí role „dobrých důvodů“ je však podle mého názoru velice blízké Popperovu pojetí a činí z kritického racionalismu funkční metodologický nástroj, což se v Millerově případě kritického racionalismu nezdá být dosažitelné. Miller ve snaze o záchranu a restauraci kritického racionalismu až příliš radikalizuje jeho požadavky a zbavuje jej tak možnosti metodologické přínosnosti.

V tomto ohledu se zdá být mnohem přijatelnější stanovisko Watkinse a Musgravea, kteří jsou falsifikacionisty na úrovni vědy a také odmítají všechny způsoby induktivní argumentace, ale na úrovni rozhodování a volby teorie, případně i praktického jednání, vyžadují zdůvodnění (tj. dobré důvody) pro přijetí, či odmítnutí teorie. Výhodou řešení, které nabízí Musgrave, je právě odlišení kontextu zdůvodnění *přijetí* teorie a kontextu zdůvodnění *pravdivosti* teorie, což ale Miller považuje za naprosto nepřijatelné a iracionální.⁶⁹ Avšak takové rozlišení umožňuje nalézt onu chybějící vazbu mezi výsledkem stavu kritické diskuse a následným ohodnocením teorií či hypotéz nebo návrhů k jednání. A nemůžeme-li mít empiričtější *dobré důvody* pro pravdivost teorie, pak máme alespoň *dobré důvody* pro její prozatímní přijetí, které jsou ve stavu současné kritické diskuse empirickou informací o naší zkušenosti se světem v této chvíli. Musgrave to formuluje následovně: „To nejlepší, co můžeme udělat, je poskytnout důvody pro naše prozatímní přijetí teorií, což nejsou důvody přijatých teorií. Nemáme nyní nic racionálnějšího než důkladnou a dobře vedenou kritickou diskusi. Takže nejlepší důvod, který můžeme mít pro přijetí teorie, je, že takovou diskusi přežila.“⁷⁰ Popper sice distinkci mezi přijetím a pravdivostí teorie explicitně neuváděl, ale snažili jsme se ukázat, že takové rozlišení je implicitně přítomno v jeho tezích o řešení pragmatického problému indukce. Předpokládám, že to je hlavní poselství takto chápaného kritického racionalismu a v souladu s odpovědí, kterou chtějí dát kritičtí racionalisté, jako je Popper a Musgrave, Humeovi.

⁶⁸ Musgrave, „Critical Rationalism,“ 172.

⁶⁹ Miller, *Critical Rationalism*, 121.

⁷⁰ Musgrave, „Saving Science from Scepticism,“ 309.

Bibliografie:

Bartley, William W. „A Refutation of the Alleged Refutation of Comprehensively Critical Rationalism.“ In *Evolutionary Epistemology, Rationality, and the Sociology of Knowledge*, ed. Gerard Radnitzky a William W. Bartley. LaSalle, IL: Open Court, 1987.

Miller, David. *Critical Rationalism: A Restatement and Defence*. LaSalle, IL: Open Court, 1994.

Miller, David. *Out of Error: Further Essays on Critical Rationalism*. Aldershot, UK: Ashgate Publishing, 2006.

Musgrave, Alan E. „Critical Rationalism.“ In *The Power Of Argumentation*, ed. Enrique Suárez-Iñiguez. Amsterdam: Rodopi, 2007.

Musgrave, Alan E. „Saving Science from Scepticism.“ In *Freedom and Rationality: Essays in Honor of John Watkins From his Colleagues and Friends*, ed. Fred D'Agostino a Ian C. Jarvie. Dordrecht: Springer Netherlands, 1989.

Parusniková, Zuzana. *Rozum – kritika – otevřenost: živý odkaz filosofie K. R. Poppera*. Praha: Filosofia, 2007.

Popper, Karl R. *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledges*. New York: Basic Books, Publishers, 1962.

Popper, Karl R. *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1972.

Popper, Karl R. *Realism and the Aim of Science. From the Postscript to the Logic of Scientific Discovery*, ed. W. W. Bartley III. London: Routledge, 2000.

Popper, Karl R., „Replies to My Critics.“ In *The Philosophy of Karl Popper*, ed. Paul A. Schilpp. LaSalle, IL: Open Court, 1974.

Popper, Karl R. *Logika vědeckého bádání*. Praha: Oikoymenh, 1997.

Stove, David C. *Popper and After: Four Modern Irrationalists*. Oxford: Pergamon, 1982.